

РИНОК ЦІННИХ ПАПЕРІВ УКРАЇНИ: ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ

Анотація. Доведено, що ринок цінних паперів як сегмент фінансового ринку за допомогою особливих інструментів виконує функції акумуляції та переміщення капіталу від інвесторів до виробництва, забезпечує ефективне використання інвестиційних ресурсів. Висвітлено сутність ринку цінних паперів України, особливості організації та функціонування інфраструктури ринку. проведено аналіз розвитку фондового ринку України та його інфраструктури, досліджено ключові проблеми та визначені певні напрями їх вирішення.

Аннотация. Доказано, что рынок ценных бумаг как сегмент финансового рынка с помощью специальных инструментов выполняет функции аккумуляции и перемещения капитала от инвесторов к производству, обеспечивает эффективное использование инвестиционных ресурсов. Освещены сущность рынка ценных бумаг Украины, особенности организации и функционирования инфраструктуры рынка. Проведен анализ развития фондового рынка Украины и его инфраструктуры, исследованы ключевые проблемы и определены определенные направления их решения.

Annotation. Capital market as a segment of the financial market is proved to use special tools to accumulate and transfer capital from investors to manufacture and ensure the effective use of investment resources. The development of market infrastructure in Ukraine is analysed, some urgent problems are emphasized and specific areas of its effective development are identified. The nature of the stock market of Ukraine and peculiarities of its organization and functioning of the market infrastructure are studied.

Ключові слова: фондовий ринок, ринок цінних паперів (РЦП), цінні папери, Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку (ДКЦПФР).

Ринок цінних паперів як елемент фінансового ринку забезпечує зосередження та раціональне розміщення заощаджень в економіці, інвестування її пріоритетних галузей та об'єктів. Санація економіки України значною мірою залежить від розвитку та налагодженого функціонування фондового ринку, що підпорядковується державному регулюванню та інтегрується у світові фондові ринки. Обмежені можливості вітчизняних компаній щодо самофінансування, які проявляються в недостатній кількості зовнішніх інвестицій і підвищенні фінансування економіки за рахунок широкого використання інструментів фондового ринку, обумовлюють актуальність роботи.

Дослідженням теоретичних та практичних особливостей формування, функціонування, розвитку та вдосконалення фондового ринку займалися такі вчені, як: С. Давимук, І. Кривов'язюк, О. Мозговий, В. Оскольський. Однак необхідно зауважити, що наукові публікації здебільшого були присвячені лише окремим аспектам, що впливали на ефективність фондового ринку. Більшість досліджень не містять чіткої структурно-логічної схеми, яка узгодила б між собою всі чинники впливу.

Необхідно розглянути особливості функціонування фондового ринку України, можливі проблеми і причини, що їх спричинили, визначити можливі шляхи їх усунення і подальшого розвитку вітчизняного фондового ринку.

Фондовий ринок – це частина ринку капіталів, на якому здійснюється емісія, купівля і продаж цінних паперів. Забезпечуючи перерозподіл капіталу між різними секторами економіки, фондовий ринок є невід'ємною частиною фінансового ринку країни. Ринок цінних паперів є цілісною системою, з переліком певних правил та механізмів, що забезпечують розміщення та обіг цінних паперів, захист прав інвесторів. Взаємодія суб'єктів господарювання на базі ринкових принципів зумовлює важливість дослідження стану загальних тенденцій і особливостей функціонування фондового ринку України.

Цінні папери є документами майнового змісту, що засвідчують певні права, які без наявності цих документів не можуть бути здійснені або передані іншій особі. В Україні можуть випускатися і обертатися такі цінні папери, як: акції, облігації, державні казначейські зобов'язання, ощадні сертифікати, векселі, приватизаційні цінні папери, інвестиційні сертифікати, похідні цінні папери – фондові деривативи (опціони, варанти, ф'ючерси).

У Законі України "Про цінні папери та фондовий ринок" чітко визначено, що учасниками РЦП можуть бути емітенти, інвестори (у тому числі так звані інституційні інвестори – інвестиційні компанії і фонди, недержавні пенсійні фонди, страхові компанії та ін.), професійні учасники, а саме: торговці цінними паперами, депозитарії, зберігачі, реєстратори, а також саморегулюючі організації професійних учасників ринку цінних паперів. Рух цінних паперів має забезпечуватися системою біржової та позабіржової торгівлі цінними паперами, Національною депозитарною системою, яка забезпечує розрахунки за операціями з цінними паперами та швидкий, безперешкодний і надійний облік (реєстрацією переходу) прав власності на цінні папери.

Державне регулювання ринку цінних паперів здійснюється з метою впорядкування фондового ринку та збільшення дисциплінованості його учасників, підтримки довіри до РЦП і його інтенсивного розвитку. У межах своїх

цінних паперів, регулювати діяльність фінансових посередників, наглядати за діяльністю організованих систем торгівлі цінними паперами, притягувати до адміністративної та кримінальної відповідальності осіб, які використовують не оприлюднену для всіх зацікавлених учасників ринку інформацію (так звану інсайдерівську), з метою отримання доходу або уникнення збитків за операціями з цінними паперами.

Слід зазначити, що розвиток фондового ринку за часів незалежності України зумовлений складними економічними процесами цього періоду. Станом на 1991 рік наша держава не мала ні сформованого фондового ринку, ні затвердженої нормативної бази. У червні 1991 року було прийнято базові законодавчі документи щодо регулювання діяльності ринку цінних паперів – ЗУ "Про цінні папери і фондову біржу", ЗУ "Про господарські товариства", низку законів про приватизацію і лише у червні 1995 року з прийняттям Верховною Радою України "Концепції розвитку фондового ринку в Україні", згідно з Указом Президента України було створено Державну комісію з цінних паперів та фондового ринку [1].

Значний вплив на становлення та формування фондового ринку в Україні мала масова приватизація, яка тривала у 1992 – 2000 роках та яка не передбачала залучення грошей, а забезпечувалась державними цінними паперами – приватизаційними майновими сертифікатами, житловими чеками, компенсаційними сертифікатами. Завдяки саме їй сформувався національний фондовий ринок. Протягом 1995 – 2006 років національний фондовий ринок в основному виконував функції перерозподілу власності.

Між тим вже з 2000 року в державі розпочата робота над розбудовою правої бази щодо розвитку цивілізованого фондового ринку в Україні (ЗУ "Про ІСІ" 2001 рік, "Про обов'язкове пенсійне забезпечення" 2003 рік, "Про обіг векселів в Україні" 2004 рік, "Про недержавні пенсійні фонди" 2003 рік, внесення змін в ЗУ "Про цінні папери та фондовий ринок" 2006 рік, прийняття ЗУ "Про акціонерні товариства" 2008 рік, ЗУ "Про національну депозитарну систему в Україні" 2012 рік).

Протягом 2010 – 2012 років прийнято ряд нормативних документів, які регламентували окремі аспекти діяльності фондового ринку, а також вносяться зміни щодо окремих питань, що регулюються нормативними актами попередніх років [1].

У 2012 році за рішенням ДКЦПФР від 26.01.2012 р. відбулась реструктуризація регіональних комісій і утворилась НКЦПФР у складі Східного, Полтавського, Дніпропетровського, Одеського, Донбаського, Південного, Центрального, Західного, Прикарпатського та Кримського територіальних управлінь [2].

Що стосується показників діяльності фондового ринку, то загалом упродовж 2010 – 2012 років фондовий ринок систематично демонстрував певну стабільність усіх своїх показників. Так, у 2011 році обсяг торгів на ринку цінних паперів зріс у 1,5 раза порівняно з 2010 роком і становив 2 171,10 млрд грн, перевищивши таким чином обсяг ВВП країни на 854,50 млрд грн. У свою чергу, протягом 2012 року, порівняно з даними за 2011 рік, ця цифра зросла на 28,82 млрд грн. Станом на 1 січня 2013 року показник склав 264,26 млрд грн, тоді як минулого року він становив 235,44 млрд грн, що говорить про те, що песимістичні прогнози учасників ринку не справдилися, і фондовий ринок становить інтерес для інвесторів та його учасників.

Протягом 2010 – 2012 років зберігається стійка тенденція до зменшення питомої ваги операцій з акціями й облігаціями підприємств від усього обсягу торгів. Однак зберігається тенденція до збільшення кількості операцій з новими фінансовими інструментами, такими, як державні облігації та деривативи, що свідчить про динамічний розвиток фондового ринку.

Також 2010 – 2012 роки характеризувалися зростанням таких важливих показників, як капіталізація лістингових компаній фондового ринку та співвідношення капіталізації лістингових компаній до ВВП. Так, якщо говорити про числове вираження першого показника, то станом на кінець 2011 року становила 179,86 млрд грн, що майже на 5 % більше показника 2010 року, а на кінець 2012 року він перевищував 275 млрд грн. Це свідчить про підвищення вартісної оцінки компаній, які пройшли процедуру лістингу та занесені до біржового реєстру організаторів торгівлі. Водночас збільшилось співвідношення капіталізації лістингових компаній до ВВП: цей показник наразі становить 17,67 %, тоді як минулого року він складав 13,66 % [3, с. 4; 4, с. 24].

Отже, можна констатувати позитивну динаміку розвитку фондового ринку, оскільки більшість показників є свідченнями його зростання.

Порівняно з фондовими ринками найбільш розвинутих країн, національний ринок цінних паперів перебуває на стадії початкового розвитку, що пояснює його низьку ліквідність і конкурентоспроможність. Тому існує необхідність у дослідженні слабких сторін фондового ринку України та пошуку шляхів їх вирішення.

Подальше становлення фондового ринку залежить від конкретних заходів держави у сфері розвитку фінансової системи. Майбутній розвиток РЦП неможливий без реформування більшості його складових та усунення перешкод, які заважають цьому розвитку. Держава повинна забезпечити розширення пропозиції цінних паперів з високими інвестиційними характеристиками, покращити інформаційну прозорість фондового ринку України, вдосконалити принципи функціонування фондового ринку; сприяти розвитку та становленню потужних інституційних інвесторів, модернізувати депозитарну систему, підвищити вимоги до професійних учасників фондового ринку, сформувати сприятливий податковий клімат для учасників ринку [5, с. 159].

Сьогодні дедалі більше інвесторів віддають перевагу розміщенню своїх коштів на фондовому ринку, який, незважаючи на періодичні коливання, в останні роки впевнено зростає. Але далеко не кожен потенційний суб'єкт ринку має можливість здійснювати інвестування у цінні папери. Причиною цього є ряд явищ: від непоінформованості та браку знань потенційного споживача послуг фондового ринку, до негативних явищ як на самому ринку, так і в економіці країни загалом.

Ще однією з важливих причин повільного розвитку фондового ринку України є його низька ліквідність та слабка внутрішня підтримка. Тобто у випадку настання кризового стану на фондовому ринку і бажанні інвесторів продати власні цінні папери, ринок не здатний повністю поглинути обсяг, що продається, і в результаті продавець вимушений істотно знижувати ціну і ринок провалюється.

Крім цього, на фондовому ринку України існує ще одна фундаментальна проблема: вкрай низький відсоток акцій, які обертаються на біржі. А це означає, що фондовий ринок є вкрай недорозвиненим і на ньому неможливо реалізовувати довготривалі інвестиційні стратегії. А це в свою чергу уповільнює як розвиток ринку, так і розвиток національної економіки.

Для покращення ситуації на фондовому ринку України потрібні координовані дії Парламенту, Уряду та Фонду державного майна України. Терміново необхідно створити систему інформування і консультування населення щодо

ситуації на фондовому ринку, більш активно розвивати накопичувальну пенсійну систему, проводити приватизацію державних підприємств, переважно через фондову біржу. Все це дозволить достатньо швидко зробити український фондовий ринок прозорим, ліквідним та ефективним. Необхідно звернути увагу також на покращення діяльності РЦП за рахунок виконання власних обов'язків дєпозитарієм, який, згідно з чинним законодавством, повинен брати на себе функції клірингової організації.

Отже, якісні характеристики РЦП знаходяться ще на досить низькому рівні, що заважає йому ефективно виконувати функції, пов'язані із залученням та перерозподілом інвестиційних ресурсів для забезпечення стабільного економічного розвитку [6, с. 99]. Для усунення існуючих недоліків на РЦП необхідно починати з системного аналізу законодавчої та нормативної бази, що регулює діяльність фондового ринку, уточнення всіх причинно-наслідкових зв'язків на ньому, усунення негативних явищ у процесі його діяльності (програма розвитку фондового ринку України на 2012 – 2014 роки, розроблена НКЦПФР, потребує затвердження КМУ та послідовної реалізації) [3, с. 6].

Наук. керівн. Зайцева І. С.

Література: 1. Законодавство України. Рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>. 2. Відомості про фондовий ринок України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nssmc.gov.ua>. 3. Ринок цінних паперів України. Український інститут розвитку фондового ринку : науковий, виробничо-практичний журнал. – 2012. – № 11. 4. Ринок цінних паперів України. Український інститут розвитку фондового ринку : науковий, виробничо-практичний журнал. – 2013. – № 12. 5. Політюк Л. Г. Фондовий ринок України: проблеми та перспективи розвитку / Л. Г. Політюк, К. С. Малишев // Вісник Східноукраїнського Національного Університету імені Володимира Даля. – 2011. – № 7(161). 6. Джусов О. А. Фондовий ринок України: сучасний стан, проблеми розвитку та перспективи / О. А. Джусов, А. С. Коротун // Економічний простір : збірник наукових праць. – 2009. – № 32.